

NOVĚ O TŘÍDĚ A NÁRODU

Jakub S. Beneš, *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918* (Oxford: Oxford University Press 2017), 268 s., ISBN 978-0-19-878929-1

Ačkoli se klasikové marxismu domnívali, že proletáři nemají žádnou vlast, dějiny jim v tomto nedaly za pravdu. Ještě za jejich života se ukázalo, že proletářská hnutí zejména utlačovaných národů musí kombinovat požadavky na emancipaci sociální s požadavky na emancipaci národní, chtějí-li oslovit širší veřejnost. I sociální demokracie velkých evropských národů se musely začít do jisté míry identifikovat s kategorií národa, aby se zbavily obviňování z protinárodního zaměření. Výsledkem bylo oslabování mezinárodní soudržnosti socialistického hnutí stejně jako jeho jednoty v mnohonárodnostních zemích. Za plod této tendence bývá považována také podpora rozhodnutí vlád velmocí v roce 1914 vstoupit do války, kterou vyjádřila většina sociálních demokracií. Asi nejznámějším příkladem nacionalismu oslabujícího dělnické hnutí je vedle vztahu polských socialistů z ruské části carské říše k otázce obnovy nezávislosti Polska také vývoj českých a rakouských sociálních demokratů v podunajské monarchii. Jakub Beneš ve své komparativně pojaté monografii *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918* o této straně, resp. stranách ozřejmuje mnohé, co bývá v rámci historie jejich vztahu k národu zapomínáno. Kniha je rozdělena do pěti kapitol. V úvodu se autor snaží vyrovnat s dvěma přístupy k nacionalismu v historiografii, prvním tradičnějším, který spatřoval v posledních desetiletích monarchie nárůst nacionalismu prakticky ve všech oblastech společenského života, a s přístupem z posledních dvou desítek let zdůrazňujícím existenci početných skupin obyvatel smýšlejících národnostně vlažně, a to zejména v rámci nižších společenských vrstev. Beneš na rozdíl od těchto přístupů ukazuje, že etnická identita měla u většiny jím analyzovaných dělníků a dělnic podstatný význam, ale nevylučovala se s identitami jinými: prodemokratickou, internacionální a socialistickou. Dobové spojení nacionalismu a demokracie je možná z dnešního hlediska překvapivé, ale v tehdejší kontextu bylo zcela pochopitelné.

První kapitolu Beneš nazývá „vyprávěním o socialismu“. Ukazuje zde, že rakouská sociální demokracie byla spíše životním stylem a způsobem uvažování o světě než centralizovanou organizací. Velmi dobře upozorňuje na skutečnost, že sociální demokracie používala zejména symboly a vyprávění převzaté z křesťanství a křesťanského chiliasmu,

např. přirovnávání sebe sama ke Kristu, představy blížící se poslední bitvy nebo příběhy o „čistých“ dívkách, které byly staženy do morálního bahna kapitalistickými svůdci. Všechna tato přirovnání a vyprávění hrála v socialistickém diskursu významnou roli.

Druhá kapitola se zabývá tím, jak byli socialisté vylučováni z rakouského a českého národa středostavovskými aktivisty. Je zřejmé, že vlastní etnicitě nemohli dělníci uniknout, zejména ne v národnostně smíšených oblastech, kde neustále docházelo k setkávání jednoho etnika s druhým, setkávání, které často znamenalo nedorozumění a uvědomění si odlišnosti sebe sama. Autor ukazuje, že představa široce rozšířené dvojjazyčnosti mezi dělníky Rakouska-Uherska je mýtem. I dělníci, kteří působili po dlouhá léta ve smíšených oblastech, si vystačili s rudimentární a zkomolenou formou druhého jazyka. Rakouská sociální demokracie nejprve přijímala program sjednocení všech Němců v jednom sociálně demokratickém státě. Jak se ale program všenelectví stával nástrojem pravicových rakouských politických stran a tyto se vyslovovaly ve strachu před početnými Slovy proti všeobecnému a rovnému volebnímu právu, tak se rakouská sociální demokracie proměňovala ve stranu obhajující proti tzv. všenelectvům zachování podunajského soustátí v reformované podobě, podle dobového vtipu *k. u. k. Sozialdemokratie*. (V této souvislosti se nabízí otázka, zda je úplně přesné označovat rakouskou sociální demokracii za „German Social Democracy in Habsburg Austria“, jak zní i podtitul knihy. Strana se nazývala „Sozialdemokratische Arbeiterpartei“ bez bližšího označení a patrně by bylo lépe nazývat ji rakouskou než německou sociální demokracií.) Čeští sociální demokraté šli odlišnou cestou. Tato původně internacionální strana začala posilovat nacionální rétoriku zejména po roce 1897. Tehdy totiž poprvé zvolení čeští poslanci za sociální demokracii odmítli připojit své hlasy ke státoprávnímu prohlášení českých politických stran a byli jimi za to vylučováni z národa. Aby se zbavili nálepky protinárodní síly, museli i čeští sociální demokraté začít používat měkkčí variantu nacionalistické rétoriky.

Třetí kapitola popisuje kampaň sociálních demokratů za všeobecné volební právo v roce 1905 a jejich úspěch ve volbách roku 1907, kdy se stali nejsilnější politickou silou jak mezi Čechy, tak mezi rakouskými Němci. Autor se zde zejména zaměřuje na schopnost sociálních demokratů přivést do ulic velkých měst statisíce svých příznivců. Podle něj panovala mezi sociálními demokraty téměř utopická představa, že všeobecné volební právo vyřeší vše. V tomto kráčeli v tradici Lassaleho, a nikoli Marxe, který byl k významu všeobecného volebního práva pro prosazení socialismu skeptický. Zavedení všeobecného volebního práva změnilo postavení sociální demokracie především v Čechách, kde byl program všeobecného volebního práva v zásadě akceptován středními třídami a sociální demokraté se v tomto okamžiku stali středními vrstvami víceméně uznávanou částí národa. Naopak rakouští sociální demokraté mohli v myšlence všeobecného volebního práva spolupracovat jen s částí liberálních středních vrstev, zatímco konzervativněji orientovaná část rakouské německé společnosti cítila k všeobecnému volebnímu právu odpor. Výsledkem změněného postavení českých sociálních demokratů bylo další posilování jejich národnostních postojů, které jim umožňovaly stát se

skutečně vedoucí silou v českém etniku. Pokud by tak sociální demokraté neučinili, uvolnili by prostor národním sociálům, kteří by tak mohli získat jejich příznivce. Naopak sociální demokraté rakouští bojovali hlavně proti odpůrcům všeobecného volebního práva a nemuseli s nikým významným soutěžit o hlasy dělníků.¹

V následující kapitole autor zajímavým způsobem srovnává přijetí historického odkazu Wagnera a Schillera rakouskými sociálními demokraty a husitské tradice českými sociálními demokraty. Čeští sociální demokraté se tím přichylují k nacionálnímu programu, a ačkoli i oni podporují propagaci vysoké české kultury mezi dělníky, nehraje tato skutečnost zdaleka tak důležitou roli jako příklon k husitství. Naopak Rakušané se svou oblibou Schillera a Wagnera přimykají ke koncepci vysoké kultury, zatímco ve významných historických událostech a epochách německého národa velkou inspiraci nenacházejí.

Pátá kapitola popisuje dění po roce 1907, kdy se čeští sociální demokraté začali definitivně orientovat na prosazování kolektivních práv českého národa a dokonce vystoupili v roce 1911 ze svazku s rakouskou sociální demokracií. Naopak rakouští sociální demokraté věřili, že národnostní rozpory bude možné vyřešit prosazením personálního principu v monarchii, tedy že národy získají autonomii v záležitostech kultury a tato autonomie bude existovat nezávisle na etnických hranicích. I přes vystoupení ze svazku s rakouskou stranou čeští sociální demokraté podle autora hlásají internacionalismus. Autor ukazuje, že nelze zcela jednoznačně klást vinu za rozbití společné strany českým sociálním demokratům. Podle něj lze jen stěží určit, kde je počátek tohoto procesu, zda v české snaze získávat větší autonomii, nebo zda v rakouské snaze udržet říši i stranu centralizovanou. Podle autora české sociální demokraty určitě znervózňovalo, že by mnozí z jejich rakouských soudruhů i přes oficiální linii strany dali přednost sjednocení s Německem než zachování podunajské monarchie. Díky autorovi si zvláště v této kapitole uvědomíme, jak pozorně sledovali čeští sociální demokraté zejména situaci ve Vídni a vztahy mezi zdejší německou většinou a českou menšinou.

Poslední kapitola nabízí spíše všeobecně známý obrázek sociálních demokratů za války. Jak pro rakouské, tak pro české soudruhy to nebyla rozhodně příznivá léta. Češi se museli vyrovnávat s nálepkou zrádců národa a rakouští zase lavírovali ve svém vztahu k Německu a celému válečnému podnikání. Válka ale přinesla radikalizaci širokých vrstev, takže nedošlo k oslabení ani jedné ze stran. Obě byly schopny vyhrát první poválečné volby a usednout do vlád. Jejich sny ale skutečněny být nemohly. V obou nových republikách i nadále zastupovaly menšiny společnosti a z jejich hospodářských a sociálních reforem mohly být zavedeny jen jednotlivosti.

Celkově je kniha cenným příspěvkem k procesům středoevropské modernizace, národních hnutí a sociálního vzestupu dolních vrstev. Za hlavní přínos považují její

¹ Autor v této kapitole také záslužně připomíná dobový kult mučedníka Jana Hubače, mladého sociálního demokrata zastřeleného během nepokojů. Během dvacátého století byla ale jeho památka zcela překryta dalšími národními mučedníky a zcela zapomenuta.

argumentaci, pomocí níž vysvětluje, proč ani v této době nelze vidět v rámci sociální demokracie jasnou dělicí linii mezi nacionalistickými a antinacionalistickými postoji. Autorem analyzované prameny přesvědčivě dokládají, že identita sociálních demokratů byla jak nacionální, tak internacionální a takovou zůstala i přes rozpad celorakouské strany. Jak autor ukazuje, bylo např. možné uctívat Jana Husa a bojovat za české školy, ale zároveň odmítat nacionalistické kampaně volající po nakupování u českých obchodníků nebo po spolupráci práce a kapitálu. Její další přínos spočívá dle mého názoru v tom, že nám umožňuje uvědomit si převratnost roku 1905, který poněkud zapadl ve stínu roku 1918. Bohužel se dodnes setkáváme v publicistice s naivními představami buď o strnulé monarchii směřující k svému pádu, nebo o monarchii, kde všichni žili ve shodě bez etnických a dalších konfliktů.

Je pravděpodobné, že by byl autorův obrázek ještě úplnější, pokud by si občas položil otázku, jaký význam měla pro rakouské sociální demokraty interakce i se sociálními demokraty ostatních národů monarchie (zejména Poláky, Italy a Židy), a snad také kontakty především rakouských sociálních demokratů s mohutnou sociální demokracií německou. V práci není ani slovo o Uhrách, jako by s Rakouskem ani netvořily společný stát.

Mou druhou jistou výhradou je, že Benešův obrázek je přece jen více zaměřený na českou než na rakouskou sociální demokracii. Jeho prameny o rakouské sociální demokracii pocházejí hlavně z českých zemí a z Vídně. Situaci v rakouských zemích, případně na rakousko-italském nebo rakousko-slovenském pomezí, by bylo zajímavé alespoň sdělit čtenáři pomocí rešerše sekundární literatury, pokud taková existuje.

Otevřenou zůstává i nadále možnost rekonstrukce významu etnického vědomí u většiny dělnictva. Většina autorem analyzovaných pramenů pochází z Vídně a severních Čech, což byla národnostně smíšená území, kde – můžeme se domnívat – byly nacionální otázky možná vyhraněnější než jinde. Dále autorem analyzované prameny většinou pocházejí z pera nižších pater stranické hierarchie. Tradiční dějiny sociálních demokratů jsou dějinami vůdců stran a stranických šéfidologů a je dobře, že autor jde za rámec nejvyšších stranických elit. Nicméně tvůrci autorem analyzovaných pramenů přesto patří k vzdělanější části dělnictva, která dokáže vyjadřovat své myšlenky na papíře. Smýšlení nejširších vrstev dělnictva tak zůstává i nadále skryto a patrně jej nikdy nebude možné rekonstruovat. Byl nevzdělaný dělník také méně etnicky vyhraněný?²

Benešovým hrdinou je sociálně demokratický inteligent-samouk, který zažil to, co bylo předchozím generacím odepřeno: Poprvé v této době se mohly široké vrstvy obyvatel začít podílet na utváření politiky. Proto se mi po četbě knihy zdá, že dvacáté století jako věk ideologií a masové účasti v politice začalo ve střední Evropě opravdu

² Kategorii *nevzdělaný* mám na mysli někoho, kdo sice umí číst a psát, neboť negramotnost už v analyzovaném období v rakouských i v českých zemích u dělníků nečinila více než pár procent, ale na druhou stranu se většina dělníků neuměla na papíře vyjadřovat lépe, než se moje generace uměla vyjadřovat na konci prvního stupně základní školy.

spíše v období 1890–1905 než později. V tomto smyslu představuje Benešova kniha polemiku s běžným historiografickým chápáním tří desetiletí před první světovou válkou. Toto období bývá dnes často vnímáno jako čas, v němž se zdálo, že konflikt mezi prací a kapitálem již je či brzy bude vyřešen, Marx s Engelsem předpovídající revoluci neměli pravdu, a za budoucnost světa se považoval moderní organizovaný kapitalismus s významnou rolí státu. Z Benešovy práce není v Rakousku-Uhersku na přelomu 19. a 20. století žádný konec dějin patrný.

Stanislav Holubec